

Recenzja rozprawy doktorskiej magistra Adama Dohnała pt. *Badzaryna Szirendewa: Historia rewolucji mongolskiej*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Historii, Zakład Historii Europy Wschodniej, Poznań 2024, 197 ss.

1. Ocena wyboru tematu

Mongolia należy do krajów, o których wiedza w Polsce jest bardzo znikoma, nie licząc oczywiście wąskiego grona specjalistów z zakresu mongolistyki i szerzej orientalistyki. Najczęstsze skojarzenia z Mongolią przywodzą na myśl Czyngis-chana i stworzone przez niego imperium. Chciałoby się stwierdzić, iż „Mongolia to mało znany w Polsce kraj”. Tymczasem Polskę i Mongolię łączy doświadczenie budowy socjalizmu oraz następującej po tym transformacji ustrojowej. Mongolskie studium przypadku jest szczególnie godne zainteresowania dla historyków i politologów, ze względu na – po pierwsze - próbę zbudowania w specyficznych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych i politycznych „socjalizmu na stepie”. I po drugie, jak dowiodła tego recenzowana praca – Mongolia jest typowym przykładem łączenia w interpretacji dziejów marksistowskiej idei „rewolucji ludowej” z walką narodowowyzwoleńczą. Wybrany temat rozprawy doktorskiej należy uznać za trafny i wypełniający deficyt poznawczy w tym zakresie. Krajowe badania historyczne Mongolii dotyczą odległych epok, a dokonania tego kraju w zakresie „budowy socjalizmu” nie są znane. Zniesienie ograniczeń ideologicznych i politycznych po 1989 roku nie wpłynęło na zwiększone zainteresowanie problemem ze strony historyków czy politologów. Dlatego też wybór tematu przedłożonej do recenzji rozprawy doktorskiej należy uznać za trafny i wypełniający deficyt poznawczy w tym zakresie, co było też „pomocniczym” celem rozprawy przyjętym przez Autora.

Pewne wątpliwości może budzić zapis tytułu rozprawy – dopełniacz i znak interpunkcyjny. Poprawne brzmienie mogłoby być następujące: 1) *Badzaryna Szirendewa historia Mongolskiej Republiki Ludowej*, 2) *Historia Mongolskiej Republiki Ludowej Badzaryna Szirendewa*, 3) *Badzaryn Szirendew: historia Mongolskiej Republiki Ludowej*.

2. Charakterystyka, ocena konstrukcji i treść pracy

Konstrukcja recenzowanej rozprawy doktorskiej jest zgodna z jej koncepcją. Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. We wstępie rozprawy Doktorant przedstawił jej podstawowe założenia i główny cel, który wskazał jako „przypomnienie postaci Szirendewa i rekonstrukcja analizy historii Mongolii oraz przedstawienie interpretacji historii mongolskiej dokonanej przez tego badacza w ramach jego idei rewolucji opartej na myśli marksistowsko-leninowskiej”. W rozprawach doktorskich zazwyczaj formułuje się hipotezę/tezę, których weryfikacja/dowiedzenie jest ich zasadniczym celem. Chociaż Doktorant nie sformułował tego wprost, po wnikliwej lekturze rozprawy, przyjmuję za hipotezę stwierdzenie (s.), że „Szirendew interpretuje historię jako pewien sposób na legitymizację prawa Mongolii w dążeniu do samostanowienia. W jego interpretacji przeskok z feudalizmu do komunizmu pomimo kosztów społecznych był zjawiskiem postrzeganym pozytywnie”. I właśnie weryfikacji tej hipotezy dotyczy recenzowana rozprawa, mimo że być może Autor nie traktował tego stwierdzenia jako swoiste zobowiązanie badawcze. Brak jednoznacznego wskazania hipotezy rozprawy nie jest błędem. Recenzent i Czytelnicy powinni być w stanie samodzielnie dokonać jej identyfikacji. Dodatkowo A. Dohnal posłużył się ideą rewolucji, która okazała się kluczowa w wywodach B. Szirendewa i także recenzowanej rozprawy.

Ze względu na temat pracy, doktorant przyjął właściwą perspektywę metodologiczną. W celu rekonstrukcji myśli B. Szirendewa Doktorant posłużył się metodą opisu i wyjaśnienia. Są to metody powszechnie stosowane w naukach społecznych i humanistycznych. Ich wykorzystanie jest tym bardziej zasadne w pracy historycznej, ponieważ zadaniem historyka jest jak sam Doktorant pisze, powołując się na Jerzego Topolskiego, „realne odtworzenie przeszłości”. W przeciwnym razie badacz mógłby spotkać się z zarzutem, że „historyk tworzy historię”. Należy zatem jednoznacznie stwierdzić, że mgr A. Dohnal z powodzeniem uniknął ewentualności przedstawienia mu takiego zarzutu. Ważną dla weryfikacji założeń przyjętych w rozprawie była metoda biograficzna, pozwalająca odtworzyć na jednostkowym przykładzie mongolskiego działacza i badacza dokonujące się w Mongolii procesy i ich podstawy ideologiczne.

Konstrukcja rozprawy jest prawidłowa, ma układ problemow-chronologiczny i tym samym przyczynowo-skutkowy. Każdy kolejny rozdział jest logiczną konsekwencją poprzedniego. Treść rozprawy ma charakter rekonstrukcyjny, analityczny i wyjaśniający. W

celu przeprowadzenia wywodu Doktorant dokonuje niezbędnej rekonstrukcji faktów, wydarzeń, zjawisk i procesów, które opisuje i następnie analizuje. Na podstawie analiz formułuje stosowne konkluzje. Pozwala mu to na znalezienie odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Dzięki wnikliwej analizie badanych źródeł, Doktorant pokazał, że posiadał obszerną wiedzę w zakresie badanego zagadnienia. Zachował przy tym, co niestety coraz rzadsze w badaniach wschodnich, a do takich zalicza się niniejsza rozprawa, obiektywizm poznawczy. Często posługuje się cytataми i przypisami, co dowodzi jego wysokiego poziomu erudycji, a tym samym pokazuje bardzo dobre przygotowanie merytoryczne.

W strukturze niektórych rozdziałów (1,4,5) został wyodrębniony wstęp, co jest udanym zabiegiem redakcyjnym, jednak przy tym Doktorantowi zabrakło konsekwencji – w rozdziałach 2 i 3 takiego wstępu nie ma. Ponadto, jeśli jest wstęp to może i powinno być podsumowanie każdego rozdziału.

Rozdział pierwszy pt. *Kontekst historyczny* dotyczy historycznych i geopolitycznych uwarunkowań w jakich formowała się państwowość mongolska i Mongołowie jako wspólnota narodowa. Doktorant przedstawia w nim mongolskie uwikłania związane z oddziaływaniem rosyjskiego i chińskiego czynnika geopolitycznego. Mgr A. Dohnal formułuje w rozdziale wiele trafnych spostrzeżeń, które bezpośrednio lub pośrednio są istotne dla tematu rozprawy, wskazując np. na oddziaływanie Niemiec na rosyjski ruch rewolucyjny w celu osłabienia Rosji jako wschodzącego na początku XX wieku konkurenta dla dominujących wówczas w świecie kapitalistycznych potęg. Zarówno Rosja jak i Chiny reprezentowały cywilizację osiadłą, obcą dla narodu o tradycji nomadycznej. Wątpliwości może budzić stwierdzenie Autora o Rosji jako o wielonarodowym imperium „w zachodnim stylu”. Na korzyść Doktoranta należy to zinterpretować jako pewien skrót myślowy, ponieważ na początku XX wieku w wyniku rewolucji z 1905 roku i reform Piotra Stołypina Rosja wprowadzała pewne rozwiązania instytucjonalne w polityce i gospodarce charakterystyczne dla państw zachodnich (parlamentaryzm, próba upodmiotowienia włościan jako właścicieli ziemskich itd.). Sformułowanie tytułu rozdziału sprawia wrażenie niedokończonego – kontekst historyczny czego?

W rozdziale drugim pt. *Biografia Badzaryna Szirendewa* przedstawione zostały etapy życia i kariery mongolskiego historyka i działacza, w tym jego problemy związane z zarzutem „o odejście od linii partii”. Odtąd, mimo rehabilitacji jego dalsza działalność przebiegała w

warunkach niepewności i nieufności ze strony części najwyższych władz partyjnych Mongolii.

Analizy rozwoju narodu i państwowości mongolskiej w dziełach B. Szirendewa dotyczy rozdział trzeci pt. *Mongolia – droga do nowoczesności*. Specyfika mongolskiego procesu narodo- i państwowotwórczego była charakterystyczna dla zbiorowości koczowniczych, gdzie hodowla bydła i poszukiwanie pastwisk determinowały sposób zaspokajania potrzeb oraz organizacji społeczno-politycznej. Procesy te przebiegały odmiennie od narodów o tradycji osiadłej oraz odmiennie od narodów europejskich. „Rewolucja demokratyczna” dokonała się z pominięciem etapów rozwoju charakterystycznych dla zindustrializowanych społeczeństw zachodnich, a „rewolucja socjalistyczna” odbyła się w kraju, w którym nie było przemysłu i pracującego w nim proletariatu. Tym samym Mongolia dokonała przeskoku z feudalizmu do socjalizmu. Cechą mongolskiej organizacji społeczno-politycznej w okresie jej największego rozkwitu w imperium Czyngis-chana był patrymonializm, który oddziaływał na rozwój kraju w następnych stuleciach.

Nieporozumieniem jest określenie wydarzeń i procesów odbywających się w Mongolii w latach 1921-1924 jako „rewolucja demokratyczna”, w czym Doktorant uległ sformułowaniu samego B. Szirendewa, który pisał o rewolucji ludowo-demokratycznej w latach 1921-1924. Określenie „rewolucja demokratyczna” odpowiada terminologii przyjętej przez propagandę radziecką i wtórującą jej polską propagandę socjalistyczną o „budowie ustroju demokracji ludowej”, co jak wiemy było swoistą „tautologią pojęciową”. Przypomnijmy, że etymologia pojęcia *demokracja* wywodzi się z języka i tradycji starożytnej Grecji, gdzie *demos* to lud i *kratos* to władza, rządy. Tymczasem sam B. Szirendew pisze, że „w programie partii była mowa o tym, że wraz z ustanowieniem władzy ludowej i przywróceniem niepodległości kraju Partia Ludowa będzie się kierować zasadami partii rewolucyjnej, i że porządki i zwyczaje, nie odpowiadające duchowi czasów będą usuwane w miarę pojawienia się takiej konieczności”¹. Dalej B. Szirendew pisze, że „w sprawie organizacji i rozwoju rządu centralnego, samorządu lokalnego, sądownictwa, oświaty, gospodarki narodowej, ochrony zdrowia, sprawiedliwej redystrybucji podatków (od tego zależy dobrobyt narodu) partia w najbliższej przyszłości opublikuje swoje żądania. Mongolska partia ludowa powinna rozwiązywać te problemy na podstawie nieprzerwanego

¹ Б. Ширендыб, *Народная революция в Монголии и образование Монгольской Народной Республики 1921-1924*, Москва 1956, s. 78.

utrwalania władzy ludowej i podnoszenia świadomości politycznej mas aratów”². Jak widać, nie są to zapowiedzi przeprowadzenia powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych wyborów, które wyłoniłyby demokratyczny parlament, a następnie rząd.

Rozdział czwarty zgodnie z tytułem – *Sprawa Mongolii Wewnętrznej* – dotyczy procesów społeczno-politycznych w tym chińskim regionie autonomicznym, który wbrew swojemu statusowi został poddany bezwzględnej sinoizacji, zwłaszcza w okresie rewolucji kulturalnej. Władze chińskie sukcesywnie ograniczały mongolskie dążenia polityczne i tożsamość narodową. Mimo to Mongołowie w Mongolii Wewnętrznej nie zostali całkowicie zasymilowani, zachowując swoją tożsamość mongolską. Jednocześnie wspólnie ten chiński region autonomiczny – w odróżnieniu o Tybetu i Sinciang-Ujgurskiego Regionu Autonomicznego nie przejawia ani tendencji separatystycznych ani irredentystycznych (połączenia z sąsiednim państwem mongolskim). Ten problem zasługuje na odrębne i dogłębne zbadanie z perspektywy politologicznej.

Najbardziej istotną część rozprawy stanowi rozdział piąty, który A. Dohnal zatytułował jako *Podsumowanie*. Doktorant przedstawił w nim wnioski i refleksje stanowiące syntezę myśli B. Szirendewa na temat rewolucji, interpretacji marksizmu i dokonujących się w Mongolii przemian, wyróżniając jej główne cechy. Właściwie pokazał specyfikę mongolskiej drogi do socjalizmu, która została zapoczątkowana w ustroju feudalnym z pominięciem kapitalizmu. A było to związane z brakiem kapitalizmu i proletariatu w Mongolii. Rolę tej upatrywanej przez Karola Marska klasy rewolucyjnej mieli wypełnić *araci*, ubodzy nomadzi utrzymujący się z hodowli zwierząt jako odpowiednik „ludu pracującego”. Znalazło to odzwierciedlenie w nazwie w języku mongolskim państwa proklamowanego w 1924 roku jako dosłownie „Republika Aratów”. B. Szirendew, co podkreślił Doktorant, traktował rewolucję jako przedsięwzięcie łączące wyzwolenie klasowe z emancypacją narodową i legitymizujące niepodległość Mongolii.

W zakończeniu Doktorant dokonuje podsumowania wywodu, ustosunkowując się do przyjętych przez siebie założeń badawczych. Zakończenie stanowi udaną próbę zwięzłego podsumowania efektów badań. Za odważne, ale i nie pozbawione podstaw, należy przyjąć stwierdzenie Autora, że rozwój Mongolii jako państwa budującego socjalizm i jednocześnie dokonującego niekwestionowanego awansu cywilizacyjnego był możliwy dzięki Związkowi

² Tamże, s. 78.

Radzieckiemu, który „rozszerzając swoją strefę wpływów oferował pomoc, a rewolucja socjalistyczna jest kluczem do nowoczesności dla zacofanych krajów”.

Treść rozprawy uzupełniają rysunki i zdjęcia przedstawiające pomniki, muzea i budynki ważne dla pamięci kulturowej narodu mongolskiego.

3. Podstawa źródłowa

Dowodem dobrego przygotowania metodologicznego i merytorycznego Autora jest przedstawiony przez niego stan badań. Bazę źródłową, która stała się podstawą do napisania rozprawy, należy uznać za solidną i kompleksową. Składają na nią źródła i literatura w językach rosyjskim, angielskim i – co szczególnie godne podkreślenia – w języku mongolskim. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie staż badawczy Doktoranta w Mongolii, podczas którego dotarł do źródeł i literatury niedostępnych w Polsce. Ze względu na dyscyplinę w jakiej powstała rozprawa, najważniejszą grupą źródeł są materiały archiwalne. Ważnym uzupełnieniem bazy źródłowej rozprawy są rozmowy przeprowadzone przez mgra A. Dohnalę z bliskimi współpracownikami B. Szirendewa.

Zastosowane przez Doktoranta podejście do kwerendy po raz kolejny pokazuje, że niemożliwe jest przygotowanie solidnej i wartościowej naukowo rozprawy doktorskiej bez wykorzystania materiałów dostępnych „u samego źródła”, czyli w tym przypadku, bez odwiedzenia obiektu prowadzonych badań. Dzięki tak zbudowanej bazie źródłowej Doktorant mógł rzeczowo, obiektywnie i wszechstronnie zbadać podjęty przez siebie temat.

4. Formalna strona dysertacji i uwagi szczegółowe

Formalna strona dysertacji zasadniczo nie budzi zastrzeżeń z wyjątkiem kilku problemów. Po pierwsze, chodzi o błędy w strukturze rozprawy. Rozdział trzeci ma tytuł *Mongolia – droga do nowoczesni*, a wskazany wcześniej rozdział piąty – *Podsumowanie*. W pierwszym przypadku to oczywisty błąd literowy, a w drugim redakcyjny. O wiele lepiej dla większej atrakcyjności rozprawy byłoby, gdyby rozdział ten miał zdecydowanie inny tytuł.

Błędy literowe czy też braki określonych słów w zdaniach są niestety „plagą” recenzowanej rozprawy. Są obecne na każdej stronie, w zwielokrotnionej i niestety rzadko spotykanej liczbie. Jest ich stanowczo zbyt dużo, aby wszystkie przytoczyć. Zwiększyłyby to niepotrzebnie objętość niniejszej recenzji, ale dla przykładu wskażmy kilka z nich:

- „Pierwsza połowa XV wieku przebiegła pod znakiem rywalizacji mongolskiej arystokracji o tyłu chana” (s. 27);

- (...) który po wojnach napoleońskich miał zapewnić stabilność Europie, Francja i Wielka **Branianina**” (s. 45);

- fragment cytatu z tłumaczonego źródła: „W maju bądź czerwcu roku 1922, można było usłyszeć **ukradkowe** rozmowy o powstaniu (...)” (s. 62);

- „Początkowo byli oni **zainteresowaniami** głównie prowadzeniem interesów z osadnikami (...)” (s. 85);

- „Rosja zaczęła również **naciekać** na stronę chińską (...)” (s. 95).

Język rozprawy łagodnie rzecz ujmując nie jest jej silną stroną. Poza wymienionymi przykładami błędów literowych występują również określenia i zwroty zaczerpnięte z języka potocznego, na przykład:

- „Czasem, kiedy osłabieni Mongołowie **wpadli w szpony** ...” (s. 43);

- „By to osiągnąć **mamią** one mniejsze państwa (...)” (s. 95).

Zdarzają się również zdania, których niepoprawność trudno konkretnie przypisać, a ich sensu można się tylko domyślać – „**Szkoła funkcjonowała trupa teatralna** (...)” (s. 63), czy też: „(...) kiedy wybudowano drugi co do rangi, obok **zjadającego się** w Karakorum klasztoru Erdene Zuu, klasztor Gandan” (s. 51).

Obfitość wskazanych błędów i niedociągnięć utrudnia lekturę rozprawy i jej odbiór przez Czytelnika, obniżając niestety jej wartość merytoryczną.

W stosunku do języka rozprawy należy ponadto zwrócić uwagę na jeszcze jeden problem, a jest nim używanie przez Doktoranta przymiotnika „sowiecki” i nazwy państwa „Związek Sowiecki”, także „Sowieci”. Tego typu określenia mając emocjonalne i zdecydowanie pejoratywne zabarwienie nie powinny występować w literaturze naukowej, ponieważ sugerują *a priori* stosunek badacza do podmiotu i przedmiotu badań. Jest to najzwyczajniej rezultat ideologizacji badań historii najnowszej oraz nauk społecznych i humanistycznych w ogóle w zakresie badań wschodnich. Ponadto przymiotnik „sowiecki” jest zwyczajnym rusycyzmem narzucanym paradoksalnie przez zwolenników dekomunizacji i desowietyzacji. Czerpanie z języka rosyjskiego ma sens, gdy chcemy oddać pewien charakter tożsamości czy postaw („sowieckość” brzmi zdecydowanie lepiej niż „radzieckość”) jak również odzwierciedlić procesy zachodzące po rewolucji październikowej („sowietyzacja”). We wszystkich innych przypadkach odniesienia do „sowieckości” co najmniej budzą wątpliwości. Zresztą Doktorant używa tych określeń niekonsekwentnie, ponieważ na tej samej stronie mamy „grupy sowieckich osadników” czy też „dzięki sąsiedztwu z sowieckimi osadnikami”, a w następnym zdaniu „Choć Mongolia opierała swój rozwój na współpracy ze

Związkiem Radzieckim” (s. 59). Rusycyzmami są również takie określenia jak „lewych radykałów” i „prawych radykałów” (s. 62).

Recenzowana rozprawa doktorska zasługuje na wysoką ocenę pod względem merytorycznym i formalnym, spełnia wymogi ustawowe stawiane tego typu pracom. Uwagi krytyczne i wskazane niedociągnięcia mają posłużyć Autorowi do doskonalenia warsztatu badawczego. Udowodnił on, iż potrafi rozwiązywać problemy badawcze w zakresie nauk humanistycznych i społecznych. Pokazał znajomość zagadnień teoretycznych i udowodnił umiejętność ich zastosowania. Wykazał się rzetelnością badawczą i obiektywizmem poznawczym. Niniejszą rozprawę doktorską można byłoby rekomendować do druku ze względu na jej wartość naukową i oryginalność tematu, zbadanego w niewielkim stopniu w krajowej literaturze naukowej oraz ze względu na wartość poznawczą dla szerszego grona odbiorców. Warunkiem publikacji rozprawy w druku jest jednak odniesienie się Doktoranta do uwag krytycznych, a przede wszystkim bezwzględne wyeliminowanie niedociągnięć językowych, edytorskich i redakcyjnych. Wnoszę o dopuszczenie Pana magistra Adama Dohnała do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

